

Barna Tibor

A mi színházunk

A mindennapok számtalan, nyilván izgalmasabb eseményekben elszaladtunk egy évforduló mellett, amely pedig fontos dátum a felszabadulást követő nagy művészetpolitikai változásokban. Tizenöt éves az Állami Déryné Színház, pontosabban, lényegét tekintve és korábbi nevén: Állami Faluszínház. Tizenöt esztendő és ennek a másfél évtizednek augusztus 20-án volt napra is pontos jubileuma.

Nemzeti színháztörténetünkben nem ismeretlen a falujáró színész fogalma. A „dali” színészé, a potyvavacsorákra pályázóé, az éhkoppon élőé. Azoké, akik előtt néhai jó Vas Gereben a Nemzet napszámosai címmel regényes korrajzban tisztelgett.

Bántó anekdoták célpontja volt ez a társadalom a színhazi világban; kevés művészi és emberi becsülettel bíró — tisztelet a kivételeknek, mert hisz Thalia istenasszony papnői és papjai között olyan neveket tartunk számon, mint a fényes emelkedű Déryné ifiasszony, Megyery, Szentpéteri, Prielle Kornélia.

A nevek hosszú sorát adhatnánk róluk, egész a felszabadulásig. Nem egy közülük ma előkelő színházak becsült művészei. A nevek hosszú hídja mégsem ahhoz a kezdeményezéshez ível, ahonnan a Faluszínház, a Déryné Színház létét mérjük. Ez az újkori falujáró társulás kezdeti percétől más célokat tűzött maga elé, más feladatokat vállalt. A célok olyan igényességét, a hivatás gyakorlásának olyan emelt szintjét szabta elérendőnek, ami példátlan minden korábbi falujáró színészetünkben.

Persze a szándék és a valóság nem váltak mindjárt egységgé az új színház életében sem. Kísérleti évekre volt szükség a sajátos arculat, a különleges játszási feltételek, a műsorgerinc, a játékmód, a színpadtechnikai gyakorlat kialakítására. Ezek a kívánalmak létfeltételt jelentettek az együttesnek s kimunkálásukban Mátray Józsefnek, a színház első igazgatójának és a művészeti tanácsadó-dramaturg Ascher Oszkárnak elévülhetetlenek az érdemei.

Hogyan is kezdődött? Pillantsunk vissza a tizenöt év előtti mozzanatokra.

1951. augusztus 20. Dunapentele. Történelmi nap a Faluszínház életében. Az első előadás napja.

„Dunapentele nagyközség, 3950 lakossal. Propellerállomás. Gőzmalma, vasútja, postája és távirója van” — olvashatjuk a korabeli lexikonban.

Itt kezdett hát a Faluszínház, de a régi falu már ekkor óriássá növekedés jezeit hordozta.

A krónikás így emlékezik a nevezetes eseményre:

„Három viponkocsi, kis karavánra emlékeztetően, egymást követve gördül az országúton. Jó félórája már, hogy eltűnt mögöttünk a főváros csodálatos látképe.

A hegyek, a dunántúli hegyek nyulványai kartávolságnyira húzódnak az út mentén. Balról a csendes morajló Duna. Tükrében a felhőtlenül tiszta égbolt fűrösztli nyugtatóan két színet.

Dunapenteleig az út 32 kilométer. Az elágazásnál megkopott tábla jelzi, hogy van még idő tréfára, dalra. A három vaponban ugyanis afféle mozgó főpróba folyik. A harmonikás fúrge ujjai háromszor-négyszer végigszaladnak a billentyűkön. Két színésznő a nagyszerű szovjet film csasztuskázó kettősét utánozva a csipős-vidám strófákat ismétli; az első gépkocsi vezetője pedig talán gondolatban már színház-avató előadás közönségének zsongását hallja.

De hát milyen is lesz az első? . . . Ebben az izgalomfűtötte hangulatban szinte percenként kérdezik egymástól ezek a modern tháliások. S a dunapentelei előadással egy időben még három helyütt mutatkozik be ma az Állami Faluszínház: Határgárdoson, Mindszenten és Künhegyesen. Itt egy bűvész, a másik társulatnál zsonglőr meg harmonikaművész egészíti ki az együttést.

A vaponok elérik Dunapentele határát. Régi, nagyon régi dunántúli falu ez. Az apró kockakövekkel kirakott út két oldalán vakolatlan kis házikók sorakoznak. Az iskolaudvaron a nyersdeszkából rögtönzött piros-fehér-zöld és egyszínű vörös zászlókkal díszített szabadtéri színpad köré vagy ötszázan sereglettek össze . . . Ascher Oszkár szaval . . . tréfiás jelenet, következik . . . vers . . . énekszám . . .

Él, lélegzik egy új színház."

Aztán egy újabb bejegyzés a krónikában:

„Budapest. Madách-tér. Próbatabla. Moliere."

A tizenöt év nem töretlen út, de megtorpanások után újból és mindig felfelé ívelő. Számos élményes est bizonyítja Nógrádban is, apró falvaink egész sorában. A kezdés óta eltelt másfél évtizedben Dunapenteleiből, az apró falucskából város nőtt, Dunaújváros, a művészeti vállalkozás Déryné nevét vette fel. A színház társulatai a másfél évtized útjain 12 millió kilométert tettek — elméletben tizenötször oda-vissza a Föld és a Hold közötti távot —, előadásaik számával jóval túlléptek a harmincezrediken és kilenc millió nézőt szórakoztattak, gyönyörködtek. És milyen szerzőkkel! . . . Sophokles, Shakespeare, Ben Johnson, Moliere, Lope de Vega, Goldoni, Machiavelli, Schiller, Beaumarchais, Balzac, Dosztojevszkij, Shaw — hogy csak legnagyobbakat soroljuk. Őt művet játszottak Shakespeare-től — 584 előadásban (s most a hatodikat, az Otthellót), Molieretől egyedül a Tartuffe-öt 697-szer, 160 ezer néző előtt. És a többiek? . . . Lehár dalműve, a Vándordiak 660 előadást ért meg, 200 ezer nézőt vonzott, a János vitéz 540 előadását ugyancsak 200 ezer ember nézte. A nagy sikerek között tartja számon a színház, 461 előadással a Csárdáskirálynőt, 550 színrehozással a Liliomfit, 400-szor játszotta az Aranyembert. — a Tavaszirügyek, a Dankó Pista 330, a Kőszívű ember fiai 260 alkalommal került színpadra s egyikük nézőszáma sem maradt alatta a 150 ezernek. A Déryné Színház tehát igazán népszínházzá lett kulturális életünkben. Olyan szolgálatok a fentebb soroltak, amelyenről egyetlen magyar színház sem adhat számot, — nemhogy egyedenként, de együttesen sem. És ezt a szolgálatot olyan helyeken teljesítették a művészek, ahová előttük egyáltalán nem, vagy csak véletlenül jutott el színház.

S a magyar és világirodalmi remekék mellett bátor új bemutatók vállalkozásai jelzik a tizenöt éves út eredményeit. Egész sereg ősbemutató, amit számontartanak — olyan szerzők nevével is, mint Illyés Gyula, (Bolhabál), Németh László (Kleist:

Az eltört korsó), vagy a fiatal írónemzedékből Örsy Ferenc. De nem lebecsülendők azok a törekvések sem, melyek klasszikusaink javát Jókai, Mikszáth regényeit állították színpadra.

Üttörő jellegét mutatja a színháznak alaprendeltetése, a fatu szolgálata mellett tehát az, hogy a 15 év 194 bemutatójából 74 művet ősbemutatóként jelölhetett, elsőnek játszott színházaink közül.

Honnan a mérhetetlen energia, mely a művészeket, a műszaki munkásokat, a színház irányítóit lüti? Elsősorban a missziós hivatottság tudata. És csakis ez döntő módon, mert nincsenek sztárfizetések itt és hiányzik sokminden az emberek életéből, ami egyébként természetes és jogos igénye az életnek. A családi fészeknek csak alkalmi élvezői a Dérynések, a film, a televízió, a rádió nyilvánossága ritka alkalom. De annál több a fárasztó út, a hideg, vagy a hőség, a fullasztó por, avagy a feneketlen sár.

Hogy hősöknek mondjuk őket, önérettel elutasítják. Hogy szeressük és becsüljük őket: jogos igényük. A becsülésnek, szeretetnek másfél évtized az alapja. Az igazgatásban rendkívüli érdemű Ascher Oszkár vallotta — s vallja most utóda, Szalai Vilmos is:

— A lényeg: a produktum, és nem az: milyen körülmények között jön létre. Annak örülünk, ha előadásainkkal foglalkoznak s nem az utazások viszontagságával.

Persze, a kettő mégsem különíthető egészen el. Mert van abban valami meghatóan romantikus, ahogy egy-egy produkció születik. Maguk emlegetik például az egyik nógrádi falucskát, ahol úgy játszották a Sirály harmadik felvonását, hogy a közönség hozott világító szerszámokat; gyertyákat, lámpákat, mert az áramfény cserben hagyta az előadást. Melyik pesti, vagy vidéki „köszínház” dicsekedhet hasonlóval. S tizenöt évnek száz meg száz ilyen élménye, emléke, mely nyomot hagyott bennük. Ezért látjuk kicsit a színjátszás romantikusainak, Déryné utódainak a dérynéseket, — de persze, modern unokáinak, akik az echós kocsit Ikaruszra váltották, a játszó lészert művelődési otthonra, a szénapadlós-szállást színészotthonra.

Arra büszkék, hogy létszámban az ország legnagyobb színháza ők, hogy éves előadásszámukkal színházaink összesége sem vetekedhet. Működésük az ország 17 megyéjét, mintegy 400 helységét érinti közvetlen-közletről. — a visszatekintés után tehát a színház jelene és jövője sem érdektelen.

Az igény, a várakozás sokrétű feladatokat szab. Műfajilag — divatos szóval — komplex teljesítményt: a klasszikusok megismertetésén, a vígoperákon át egész a könnyű műfajig. Ilyen kívánalmak közepette a Déryné Színház valóságos specialistája lett a méretben is legnagyobb világirodalmi művek kisszínpadi játszásának (Antigone, Hamlet, Hány János, Bánk Bán, Othello), pedig nem könnyű vállalkozás ez 10—14 napos turnék közötti három-négy napos pihenőkkel, kedvezőtlen színpadi feltételek között.

Egyre nyilvánvalóbb azonban, hogy a színház csak úgy tehet eleget a fokozódó követelményeknek, ha a vendéglátó helyek is rendre teljesítik a minimális kívánalmakat. Hogy mik azok, azt Pados István gazdasági igazgató így válaszolja:

— Elsősorban megfelelő méretű legalább háromszor-ötször-hét méteres színpad. A színházi épületben, a színpad közelében, de mindenesetre a nézőtérrel kívül megközelíthető női és férfi öltöző, mosdó, legalább 30 Amperos villanyóra, fényszabályozó, fűtési feltétel a nézőtérrel, a színpadon és az öltözőkben egyaránt.

Sajnos, még ezek sem mindenütt elérhető óhajok. Indokolt törekvés hát a színvonalasabb játzsására alkalmas körzeti központok képzése. Ebben nagy segítséget adhatnak az érdekelt megyék és járasaik s elsősorban Nógrádnak sem közömbös: milyen hatásfokú művészi élményt kaphatnak az itt élők, akik nagyobbára csak a Déryné szolgálatára számíthatnak.

A nagy, fővárosi és vidéki társulatokhoz mérten az Állami Déryné Színház kicsiny, kamarajellegű, és előadásai zömében vidéki, falusi rendeltetésű intézmény. Ennek ellenére, ha olyan tényeket nézünk, hogy évi előadásszáma 2100, hogy évente 14—16 bemutatót tart, — bármely színház teljesítményét meghaladja. Ilyen alapon viszont nyugodtan az ország legnagyobb színházának mondhatjuk. Furcsa ellentmondásnak hat ezzel szemben anyagi lehetősége, mely gyakran korlátokat szab színvonalbeli törekvéseinek. Az tudniillik, hogy valamennyi színházunk közül a legalacsonyabb állami támogatással gazdálkodik, a legkedvezőtlenebb bérezési adottságai vannak, noha tagjai sorában — ha nem is nagy számmal — Kossuth-, Jászai-díjas és érdemes művészeket is találunk.

A gondok ellenére, ebben az évben minőségi fejlődés érzik a Déryné legtöbb produkcióján s a színvonalasabbra törekvés az évad terveiből is kiténik.

Sikerült megoldanunk — mondta még a nyár elején Szalai igazgató —, hogy jóval a feladatok kezdete előtt nemcsak teljes műsortervünket elkészítettük szezonunkra, de az egyes darabok szereposztását, jelmeztervezőit, scenikusait, dramaturgjait és rendezőit is kijelöltük. Művészeink egész évre tudják a rájuk váró teendőket, módjuk van a nyugodt felkészülésre, az egyes produkciók lehető legjobb kivitelezésére.

Az új évad műsorában a hagyományokhoz híven több ősbemutató is helyet kapott. Így Mikszáth: Mácsik, a nagyerejű című kedves történetének színpadi változata, Tóth Miklós: Fejések című társadalmi vígjátéka, ősbemutatonak számít Strauss: Cigánybáró című daljátéka, — mely Jókai eredeti története alapján Bondy Ede új szöveggel kerül a közönség elé. Magyarországi ősbemutató lesz Gressicker, Hauptmann-díjas nyugati szerzőnek VIII. Henrik hat felesége című vígjátéka, melyet Európa-szerle, sőt a tengeren túl is hatalmas sikerrel játszanak. Az évad műsorán szerepel még Szinetár: Egyik a kettő közül címmel készülő vígjátéka, Gyárfásnak a Déryné Színház számára készülő darabja és szó van Sarkadi Imre híres filmje, a **Körhinta színpadi változatának** bemutatásáról.

Ezeket túlmenően is figyelmet érdemlők a műsorterv darabjai. Helyet kapott a programban Vass István és Illés Endre közös költői műve, a Trisztán és Izolda, a Pygmalion után láthatjuk a mű világsikerű musical-változatát, a My Fair Ladyt. Lehetne továbbsorolni az érdekességeket, de talán ennyi is keresztmetszetet ad a törekvésekből.

A jó törekvésekre jellemző, hogy az igazgatóság Ascher-díjat alapított, melyet évente legszebben beszélő művészeinek ítélte oda, tehát tagjai szakmai ambícióit is ösztönzi a színház.

A tizenöt éves múlt során lehetnek és lehetnek ma is nézetkülönbözőségek közöttünk és a Déryné Színház között a művészetpolitikai feladatok betöltését illetően. Ezekről vita-kozhatunk egymással. Az azonban bizonyos, hogy a Déryné Színház a mi színházunk, az az intézmény, melynek szolgálataira leginkább és legkészségebben számíthatunk és számíthatunk. Ezt a készséget ösztönözni szép kötelességünk és felelősségünk; a színház további eredményeinek elengedhetetlen feltétele.